

УДК 811.161.1'373.7

УДК 811.163.3'373.7

Екатерина ТЕРЗИЈОСКА

Филолошки факултет „Блаже Конески“

Скопје, Македонија

ФРАЗЕМИ СО КОМПОНЕНТА *ЦРВЕНО* ВО РУСКИОТ И ВО МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК

Апстракт: Феноменот на боите, нивното значење и восприемање се предмет на интерес на многубројни истражувања од различни сфери. И овој труд претставува обид да се расветли уште еден сегмент на оваа сложена појава. Конкретно, трудот се фокусира на фраземите со колоративот *црвено* во рускиот и во македонскиот јазик, на идентификување на сите единици што го содржат овој колоратив и утврдување на разликите што се поврзани со нивната застапеност во разгледуваните јазици.

Клучни зборови: фразеологија, колоративи, семантички опфат, јазична слика на светот, етнокултурна специфика

Фраземите даваат слика за комплексни појави во лаконска форма. Преку нив се доаѓа до зачудувачки прецизни и суптилни претстави за носителите на еден јазик, за нивниот начин на размислување, за условите во кои живееле, за традициите и обичаите. Со помош на фраземите исто така можат да се опишат чувства, емоционални, психолошки состојби кај човекот. Така, кога сме нерасположени, разочарани велиме дека светот околу нас го гледаме во црна боја повикувајќи се на чувство на безизлезност, песимизам што го предизвикува кај човекот црната боја. Во други случаи физиолошките процеси служат како основа за фраземите. На пример, црвенилото на кожата како одраз на одреден физиолошки процес, кога како резултат на нервна напнатост крвта пливнува кон лицето упатува на агресија, чувство на срам или гнев итн.

Уште старогрчките филозофи си го поставувале прашањето за тоа на кој начин восприемањето на боите е одразено во јазикот. Несомнено е дека боите имаат огромно значење за човекот и затоа, феноменот

на боите се јавува како предмет на изучување во различните сфери на уметноста и на науката. Но, и покрај повеќе вековниот интерес за овој феномен, до денес тој сè уште не е докрај јасен. И колоративната лексика го заслужува вниманието што ѝ е посветено во многубројните истражувања. Според теоријата на американските научници Берлин и Кеј (Berlin, Kay 1969), која се смета за класична појдовна точка во оваа област, сите денешни јазици во почетокот на својот развој имале само два збора кои го одразувале целото разнообразие на боите: едниот збор ги означувал сите темни бои, а вториот – сите светли. Тоа била првата етапа односно стадиум во развојот на именување на боите. Некои јазици до денес останале на тој стадиум. Во следната етапа на двете претстави за боите им се придружува и „црвеното“, се појавува зборот кој ги изразува сите нијанси на црвената боја.

Постои хипотеза дека името на Адам, првиот човек, води потекло од *adama*, што во превод од староеврејски означува „црвена земја“. Според апокрифските преданија, крвта на Адам била создадена од црвена земја. Првородниот грев е исто така сврзан со оваа боја, со јаболкото на искушението на Ева. Црвената боја од искона била боја на живот, виталност, а нејзиниот избор значи зголемен ентузијазам и интерес, повеќе енергија, доверба во исполнување на соништата. Како што беше одбележано во воведниот дел, претставата за црвената боја се појавува по таа за белата и црната.

Восприемањето на црвената боја има особено значење во руската и во македонската култура, но како и кај повеќето други народи, симболизира пред сè крв, оган, љубов, страст, сила, храброст. Подоцна со колоративот *црвен* се сврзало уште едно универзално значење – „протест, револуција, побуна“ што е одразено во двата истражувани јазици: *красное знамя* (црвено знаме), *красная армия* (црвена армија), *црвениот коњ* и т.н.

Интересно е да се забележи дека кај Русите оваа боја имала и симболика на црнина, што е одразено во црвената боја на облеката на невеста што ја носела на денот на свадбата. Тој ден нејзиното семејство ја оплакувало како да умира за својот род и ја облекувале во црвено како симбол на смрт и збогување со неа. Постои руска народна песна со зборовите: „Не шей ты мне, матушка, красный сарафан“ (*Немој да*

ми шиеш, мајко, црвен фусѿан), песната на ќерката која не сака да се мажи, да си замине од родната куќа кај туѓи луѓе. Во македонската народна традиција пак, невестинската облека некогаш се нарекувала „црнетица“ и била со црна боја. Во врска со компаративното истражување на руските и на македонските фраземи со колоративот *црвено* е особено важно да се осврнеме на неговото потекло.

Лексичкото значење на зборот *красный* еволуирало низ вековите. Првичното значење на оваа лексема било 'убав'. Според етимолошкиот речник на М. Фасмер (1973), во старосл. *краснь ѿраѿос*, *speciosus*, *περικαλλής*, *regulcher*, грч. *τερπνός*, *iucundus*, *amoenus*, *λευχείμων*, укр. *красний*, буг. *красен*, срп. *красна* (*красна*) и хрв. *krasan*, 'убав, прекрасен', словен. *krásen*, чеш. *krásný* 'прекрасен', словач. *krasny* со истото значење, пол. *krasny* 'прекрасен', горнолуж. *krasny* 'убав', долнолуж. *kšasny*.

Пред зборот *красный* да го добие значењето на боја, со таква функција се употребувале неколку зборови меѓу кои е *червленный*, кој има ист корен како и македонскиот *црвен*. Од друга страна во македонскиот јазик постојат зборови и изрази *красноречие*, *краснојис*, *украс* коишто го имаат коренот -крас- и означуваат 'убаво зборување, пишување' итн.

Во народниот јазик во Русија, во секојдневието се употребувале изразите *красные слова*, *красные речи* како оценка за нешто убаво и духовито. Во XVIII век во рускиот јазик фраземата *красное слово* со значењето 'красноречие' се употребувала доста често. Најраспространети и најпопуларни биле епитетите *красная девица* и *красное солнышко* (со нив им се обраќале на љубените и на најблиските роднини). Скоро во секоја фразама колоративот *красный* има различни нијанси на значењето во зависност од контекстот.

Во современиот руски јазик се зачувани многу сведоштва за древните, првичните значења на зборот *красный*. Најнапред, како постојан епитет во народнопоетските зборовни состави: *красный молодец*, *песни слова красные*. *Красный* во овој случај значи 'убав, прекрасен, пријатен'. Во старите називи *красные ворота*, *красный угол*, лексемата *красный* била со значење 'почесен и свечен' и 'убав, украсен'. Би сакале да потсетиме дека изразот *красный угол* првично означувал место за икони во руската куќа. По револуцијата *красный уголок* се

нарекувало местото каде што биле изложени комунистички атрибути и пропагандистичко-едукативни материјали. Значењето 'убав, свечен' е скриено и во топонимите *Красное село*, *Красная площадь* и сл. Обожуваниот од народот кнез Владимир, кој ја покрстил Русија, го нарекувале *Владимир Красное солнышко* (сакан, милосрден, златен, вишен). Во познатата руска поговорка *не красна изба углами, а красна пирогами* придавката *красная* означува 'топла, пријатна, гостољубива'. А архаичните изрази *красная птица*, *красный зверь*, *красная рыба* подразбирале 'најскапи, највредни, ретки видови фауна кои ги претпочитаат ловциите и рибарите'. Првичното значење 'убав' кое било истиснато од страна на хроматското значење кај зборот *красный* до ден денес се евидентира во толковните речници на современиот руски јазик но, се обележува со ознака 'старо, народно, поетско'. Значењето на боја се појавува подоцна (според некои извори XV – XVI век), се зацврстува и со текот на време станува главно.

Во продолжение се наведуваат ексцерпирани примери распределени врз основа на степенот на еквивалентност, па така се издвојуваат фраземи што целосно или делумно се совпаѓаат во двата јазика и фраземи за кои не е најден соодветен еквивалент во македонскиот, односно во рускиот јазик.

I. Фраземи со целосно или делумно совпаѓање во значењето

Во оваа група спаѓаат фреземите: *красный свет/ црвено свейло* со значење 'стопирање, забрана, суспендирање на дејност'; *красная нить – црвена нишка* со значење 'замисла, идеја, нешто што се изделува јасно од другото; главна мисла што се повторува во еден текст, основен мотив, основна идеја'; *красная книга – црвен сѝисок / црвена листиѝа* со толкување 'список на ретки видови животни и растенија од целиот свет, кои се на работ на изумирање или истребување'; *красный фонарь (вешать) – (куќа со) црвен фенер* со значење 'јавна куќа'; *красная тряпка - како црвено на бик* што се употребуваат за означување нешто што нервира, раздражува, доведува до бес и *красная карточка – црвен карѝон* со значење 'забрана, стопирање на дејност'.

II. Руски фраземи со компонента *красный* што не се евидентирани во македонскиот јазик

Во оваа група се вбројуваат: *красный молодец* со значење 'добар, убав, храбар јунак'; *красная девица/девка* за која во речниците се среќаваат следниве толкувања: '1. убава, добра, вешта девојка и 2. срамежлив, како млада невеста'; *красная цена* – 'оптимална, најреална цена'; *красный карандаш* за означување на моливот на цензура, за намалување на средства предвидени за социјални потреби; *красное слово/словцо* што се користи за значување елоквиентност, красноречивост; *ради красного словца* со значење 'за да се пофали, за чалам, колку да се каже нешто'; *под красной шапкой быть* – 'да се регрутира во војска, да се биде војник'; *красные дни* со значење '1. убав, успешен период во животот, „златно време“; 2. празнични денови обележани со црвена боја во календарот'; *с красной строки* – 'од нов ред, нов пасус'; *красный товар* – 'рачно изработени работи од платно, конец или волница'; *красный поезд* со значење 'свадбена веселба'; *красные дети* - кога во семејство има само 2 деца (син и ќерка); *красное крыльцо* - главен влез. Посебно е интересна фраземата *красный петух/красного петуха пустить* што се користи за означување пожар или за подметнување пожар. Кај словенските народи петелот претставувал симбол на пламенот: богот на огнот често се прикажувал во вид на огнено црвен петел. Тешко е да се каже од каде води потекло овој симбол. Веројатно причината е во тоа што токму оваа птица со своето пеење ја дочекува зората, изгрејсонцето; а можеби и поради тоа што најстарите видови петли имаат нагласено црвена боја на пердувите. Како и да е, постоело верување дека кога има невреме црвените петли заедно со молња скокаат од облак и предизвикуваат пожар. Во рускиот јазик фраземата *пустить красного петуха* значи: подметнување пожар во нечија куќа. Се изнаштал црвениот петел во имотите на спахиите за време на народните бунтови и востанија, им помогнал на народните јунаци - Емелјан Пугачов и Степан Разин, водачи на тие немири. Во стара Русија каде градбите биле претежно дрвени, немало поефикасен начин за успехот на народните протести.

Кон оваа група фраземи ја додаваме и *красная горка* со значење 'првата недела по Велигден (Томина недела), време за свадби'. Називот

е даден поради изобилство на трева и цвеќе на ливади кои биле црвени (односно убави) во ова време на година. Додека зборот „горы” – планини (во Русија поскоро ридови) го означувало местото на боговите, кое претставувало светилиште каде што се вршеле различни пагански ритуали, се палеле огнови во чест на Даждбог и слично.

III. Македонски фраземи со компонента црвено што не се евидентирани во рускиот јазик

Оваа група е најмалобројна и во неа спаѓаат фраземите: *црвена вра-на* која се користи за означување на човек што се изделува од другите и *црвена линија* со значење 'предупредување, граница'.

Како резултат на анализата на фраземите со колоративот *црвено* дојдовме до заклучок дека во рускиот јазик постојат повеќе значења и нијанси на овој колоратив, што сведочи за особениот однос кон оваа боја кај Русите. Исто така, во рускиот јазик постојат голем број фраземи што го содржат колоративот *красный* чии значења се поврзани со првичната семантика на лексемата *красный*:

1. убав: *красная девица, красный молодец*;
2. празничен, свечен, безгрижен: *красная горка, красный поезд; красные дни (деньки), красный каблук*;
3. добар, квалитетен: *красная цена, красный товар*;
4. нов: *с красной строки*.

Во македонскиот јазик при ова истражување не регистриравме фраземи со колоративот *црвен* со наведените значења.

Што се однесува до современата употреба на овој колоратив во двата јазика во следните случаи тие имаат ист или сличен семантички опфат :

1. забрана, стопирање, предупредување, рестрикција: *красная карточка/црвен карџон, красный свет/црвено свейло, красный карандаш, црвена линија, црвен сѝисок*;
2. основен, главен: *красная нить/црвена нишка; красное крыльцо*;
3. проституција: *куќа со црвен фенер/ красный фонарь*.

Како еден од основните методи при анализата беше користен компаративниот и когнитивниот приод со опишување и толкување на собраните фраземи. Во оваа смисла од особена важност беа научните

трудови кои ја проучуваат јазичната слика на светот кај различните народи и нивната културолошка специфика која се одразува во јазичната свест на одреден етникум. Користејќи го овој комплексен приод, дојдовме до сознанија дека меѓу руските и македонските фраземи од овој тип постојат голем број совпаѓања и сличности и по формата и по семантичкиот опсег, што се должи, од една страна, на општословенската генетска сродност на рускиот и на македонскиот јазик, а од друга страна – на сличната претстава на светот.

Користена литература

- Булыгина Т. В., Шмелев А. Д. 1997. *Языковая концептуализация мира (на материале русской грамматики)*. Москва.
- Василевич, А. П. 1986. „К методике сопоставительного исследования: на примере лексики цветообозначений“, *Вопросы языкознания* 3, 103—110.
- Василевич, А. П. (отв. ред.) 2011. *Наименования цвета в индоевропейских языках (системный и исторический анализ)*. Москва: КомКнига.
- Величковски Б. 2005. *Руско – Македонски и Македонско – Руски пословици*. Скопје: Институт за фолклор „Марко Цепенков“ – Скопје, Посебни изданија, книга 58.
- Велјановска, К. 2002. „Семантичките односи меѓу фразеолошките изрази“, *Литературен збор* XLIX/5-6, 7-9.
- Велјановска, К. 2006. *Фразеолошкиите изрази во македонскиот јазик : со осврт на соматската фразеологија*. Куманово: Македонска ризница.
- Гаврилов, А. К. 1999. „Белый траур у греков и римлян“, *Hyperboreus. Studia classica*, 205-226.
- Димитровски, Т. (ред.) 1983. *Речник на македонската народна поезија*. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.
- Даль В.И. 1999. *Толковый словарь живого великорусского языка*. Том I. Москва.
- Зимин В. И. 2008. *Словарь – тезаурус русских пословиц, поговорок и метких выражений*. Москва: АСТ – Пресс.
- Јашар-Настева, О. 1984. „Боите во современата македонска поезија“, *Зборник во чест на Блаже Конески*. Скопје: Филолошки факултет.
- Јашар-Настева, О. 1981. „Лексичко-семантичкиот подсистем на бои во современото македонски јазик: прилог кон проучувањето на хроматската терминологија“, *Прилози МАНУ, Одделение за лингвистика и литературна наука* VI/ 2.

- Крстева, А. 1998. *Народнаиѝа носија од Скојскаиѝа Блаиѝија*. Скопје: Музеј на град Скопје.
- Максимов С. В. 2010. *Крылатые слова*, Санкт – Петербург: Издательство „Азбука – классика“.
- Никодиновска, Р. 2012. „Белата боја во италијанските и во македонските фразеолошки изрази“, *Годишен зборник на Филолошки факултет* „Блаже Конески“, кн. 38.
- Огольцев В.М. 2001. *Словарь устойчивых сравнений русского языка / синонимно-антонимический*. Москва.
- Огольцев В.М. 2009. *Устойчивые сравнения в системе русской фразеологии*. Москва.
- Фасмер, М. 1973. *Этимологический словарь русского языка*, Москва.

Ekaterina TERZIJOSKA

**THE PHRASEMES WITH THE COMPONENT *RED* IN
RUSSIAN AND MACEDONIAN**

Summary

The phenomenon of colors, their meaning and perception are the subject of interest of many researches from different fields. This paper is an attempt to shed light on another segment of this complex phenomenon. In particular, the article focuses on the phrasemes with the colorative *red* in Russian and Macedonian languages, by identifying all the units containing this colorative and determining the differences related to their representation in the considered languages.